

Проблеми національної економіки

УДК 330.354

Смаглюк Анна Андріївна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Харківський регіональний інститут державного управління

Національної академії державного управління при Президентіві України

Смаглюк Анна Андреевна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры управления персоналом и экономики труда

Харьковский региональный институт государственного управления

Национальной академии государственного управления при Президенте Украины

Smahliuk Anna

PhD of Economic Sciences,

Associate Professor of Personnel Management and Labor Economics Department

Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the

National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

ORCID: 0000-0002-8874-3719

Покотило Тетяна Василівна

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Харківський регіональний інститут державного управління Національної

академії державного управління при Президентіві України

Покотило Татьяна Васильевна

кандидат наук по государственному управлению,

доцент кафедры управления персоналом и экономики труда

Харьковский региональный институт государственного управления

Национальной академии государственного управления при Президенте Украины

Pokotylo Tetiana

*Candidate of Science in Public Administration (PhD),
Associate Professor of Personnel Management and Labor Economics Department
Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
ORCID: 0000-0002-2706-6371*

**ДЕМОКРАТІЯ, ЕКОНОМІЧНА СКЛАДНІСТЬ І СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА
ШЛЯХИ ЇХ ПІДВИЩЕННЯ В УКРАЇНІ
ДЕМОКРАТИЯ, ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СЛОЖНОСТЬ И
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ: ПРОБЛЕМЫ
ВЗАИМОСВЯЗИ И ПУТИ ИХ ПОВЫШЕНИЯ В УКРАИНЕ
DEMOCRACY, ECONOMIC COMPLEXITY AND SOCIO-ECONOMIC
DEVELOPMENT: PROBLEMS OF INTERCONNECTION AND WAYS
OF THEIR INCREASE IN UKRAINE**

Анотація. В статті досліджено фактори, що дозволяють економікам країн світу досягти стійкого економічного зростання на різних стадіях економічного розвитку країни залежно від рівня ВВП на душу населення. Серед яких виділені: базові фактори, фактори ефективності і інноваційні фактори. Для економіки України, яка знаходиться на стадії орієнтації на ефективність, розглянуті питання місця, значимості і підвищення рівня економічної складності економіки України та забезпечення на цій основі сталого економічного зростання. Визначено, що економічна диверсифікація і складність є ключовими факторами довгострокового зростання. Проаналізовано динаміку індексу економічної складності в Україні, виявлено сучасні тренди. Пропонуються напрями та стратегічні підходи щодо диверсифікації національного виробництва, які мали би значний мультиплікативний ефект, підвищували

складність і рівень знань в економіці. А також представлені фактичні дані про зв'язок між соціально-економічним розвитком, цінностями самовираження і демократичними інститутами. Сформульовано висновок: соціально-економічний розвиток веде до поширення цінностей самовираження, а вони, в свою чергу, – до утвердження і зміцнення демократичних інститутів.

Ключові слова: економічний розвиток, економічне зростання, економічна складність, демократія.

Аннотація. В статті досліджені фактори, дозволяючі економікам країн світу досягти стійкого економічного зростання на різних стадіях економічного розвитку країни в залежності від рівня ВВП на душу населення. Серед яких виділені: базові фактори, фактори ефективності і інноваційні фактори. Для економіки України, яка знаходиться на стадії орієнтації на ефективність, розглянуті питання місця, значимості і рівня економічної складності економіки України і забезпечення на цій основі стійкого економічного зростання. Визначено, що економічна диверсифікація і складність є ключовими факторами довготривалого зростання. Проаналізована динаміка індексу економічної складності в Україні, виявлені сучасні тренди. Пропонуються напрями і стратегічні підходи до диверсифікації національного виробництва, які могли б мати значущий мультиплікативний ефект, підвищали складність і рівень знань в економіці. Також представлені фактичні дані про зв'язок між соціально-економічним розвитком, цінностями самовираження і демократичними інститутами. Сформульовано висновок: соціально-економічне зростання веде до поширення цінностей самовираження, а вони, в свою чергу, – до утвердження і зміцнення демократичних інститутів.

Ключевые слова: экономическое развитие, экономический рост, экономическая сложность, демократия.

Summary. *The article explores the factors that allow the economies of the countries of the world to achieve sustainable economic growth at different stages of the country's economic development, depending on the level of GDP per capita. Among which are highlighted: basic factors, efficiency factors and innovative factors. For the Ukrainian economy, which is at the stage of focusing on efficiency, the issues of the place, significance and level of economic complexity of the Ukrainian economy and ensuring sustainable economic growth on this basis are considered. Economic diversification and complexity are defined as key drivers of long-term growth. The dynamics of the index of economic complexity in Ukraine is analyzed, modern trends are revealed. Directions and strategic approaches to the diversification of national production are proposed, which could have a significant multiplier effect, increase the complexity and level of knowledge in the economy. It also provides evidence on the relationship between socio-economic development, values of self-expression and democratic institutions. The conclusion is formulated: socio-economic development leads to the spread of the values of self-expression, and they, in turn, to the establishment and strengthening of democratic institutions.*

Key words: economic development, economic growth, economic complexity, democracy.

Постановка проблеми. Вивчення демократії, економічної складності є важливими в умовах пошуків шляхів соціально-економічного розвитку і зростання України. Оскільки масштабні економічні виклики, які сьогодні стоять перед Україною, потребують кардинальної зміни темпів і якості економічного зростання. Без соціально-економічного прориву на вітчизняну економіку чекатиме в майбутньому периферія економічного

простору, що відставатиме все більше не тільки від країн-лідерів, а й від цілої низки країн, що розвиваються.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – дослідити фактори економічного зростання, зокрема взаємозв'язок між такими з них як демократія, економічна складність і на основі оцінки рівня економічної складності економіки України, запропонувати ефективні напрями диверсифікації національного виробництва та експорту.

Виклад основного матеріалу. Якби кимось відслідковувалися «тенденції моди» в світовій економічній думці, то вершини рейтингів популярності, безспірно, займала б проблематика світового економічного зростання та розвитку. Аналізуючи досвід розвинутих країн, більшість вчених-економістів, підкреслюють, що економічне зростання, його темпи і якісні параметри є головною запорукою економічного розвитку, який на сьогоднішній день розуміє суспільство як економічний прогрес, модифікацію будь-яких процесів у ньому [3].

Глобальна мережа конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму [9] вивчає фактори (рис. 1), які дозволяють економікам країн світу досягти стійкого економічного зростання. Більша питома вага надається тим складовим, які відносно більш важливі для поточної стадії економічного розвитку країни (табл. 1).

Це означає, що всі складові певною мірою важливі, але вагомість кожної із них залежить від конкретної стадії розвитку економіки країни. Так за методикою Всесвітнього економічного форуму [9] виділяють три основні стадії економічного розвитку країни залежно від рівня ВВП на душу населення: факторно-орієнтована, орієнтована на ефективність та інноваційно орієнтована.

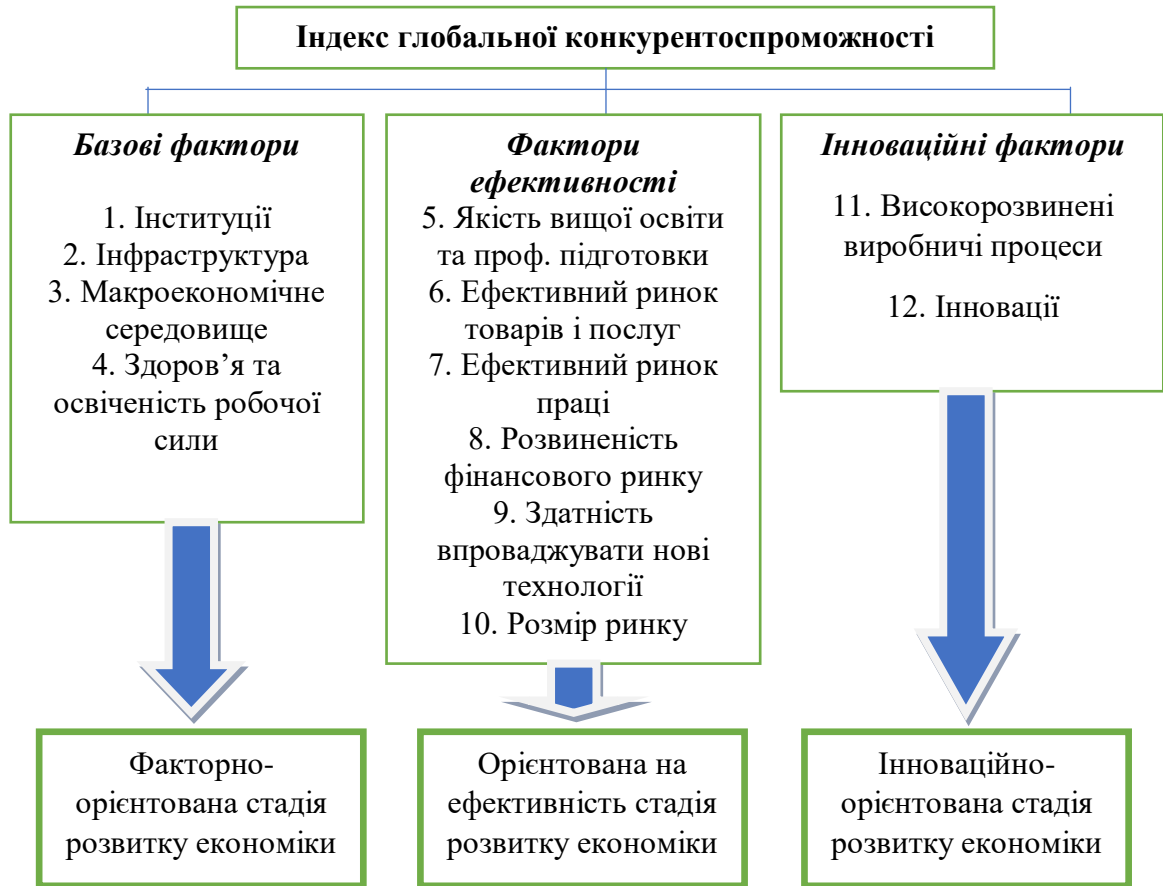

Рис. 1. Фактори стійкого економічного зростання

Джерело: складено автором на основі [9]

Таблиця 1

Вагові частки трьох основних груп складових на кожній стадії розвитку економіки країни

№	Стадія розвитку економіки країни	Група країн за рівнем доходу, дол. США	Частка у %		
			Базові фактори	Фактори ефективності	Інноваційні фактори
1	Факторно-орієнтована	< 2000	60	35	5
	Перехідна від 1 до 2	2000-2999	40-60	35-50	5-10
2	Орієнтована на ефективність	3000-8999	40	50	10
	Перехідна від 2 до 3	9000-17000	20-40	50	10-30
3	Інноваційно-орієнтована	>17000	20	50	20

Джерело: складено автором на основі [9]

На першій стадії економічне зростання залежить, переважно (в середньому на 60 %), від базових факторів, а країни конкурують за

рахунок забезпеченості ресурсами. На другій стадії розвитку важливу роль відіграє ефективність, тому необхідно впроваджувати ефективні виробничі процеси та покращувати якість продукції. На третій стадії країни переходять до економіки, що залежить від інновацій, та конкурують за рахунок нової і унікальної продукції [3].

В сучасних умовах, коли ВНД України складає трохи більше ніж 3000 дол. США – за даними Світового банку в 2019 році ВНД складав 3370 дол. США, для вітчизняної економіки і її економічного зростання важливими є базові фактори і фактори ефективності, а отже важливими є забезпечення складності та диверсифікації товарів країни, досягнення соціально-економічного розвитку і формування на цій основі демократичних інститутів країни.

Підтвердження тому той факт, що серед досить нових досягнень світової економічної думки у сфері дослідження проблем економічного зростання, підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки – розроблення індексу економічної складності. Цей показник був запропонований Рікардо Хаусманном, і він характеризує насамперед складність та диверсифікацію експортних товарів країни [5].

Існує стійка кореляція рівня ВВП на душу населення та індексу економічної складності. Чим більш «складною» є економіка, тим більш заможною є країна. Спеціалізація на простих технологіях не дозволяє досягти стійкого високого рівня добробуту. Винятком є лише нафтовидобувні країни в період високих цін на нафту [1].

Сьогодні функціонує платформа, на якій сконцентровані і є у відкритому доступі останні дослідження рівня економічної складності 133 економік світу [6]. Відповідно до методики розрахунку даного показника, виявлення рівня складності економіки країни (регіону) ґрунтується «на двох основних критеріях:

– Економічна різноманітність – критерій відображає кількість різних товарів, які країна (регіон) здатна виготовляти

– Економічна універсальність – критерій, що показує кількість країн (регіонів), які також можуть виробляти ці товари [7; 8].

Отже, конкурентні переваги мають країни, здатні виробляти (і експортувати) складні промислові товари, що не можуть повторити інші економіки або учасники ринку [4]. Важливо зазначити, що диверсифікація продуктів і технологічний прогрес в одному секторі породжує синергетичний розвиток інших суміжних з ним галузей.

Таким чином, концепція рівня економічної складності, якій у вітчизняній науковій літературі не приділено ще достатньої уваги, може допомогти ефективніше розставити пріоритети довгострокового економічного розвитку України, точніше прогнозувати зростання та надати низку важливих орієнтирів для прийняття рішень як на національному рівні, так і на рівні господарюючих суб'єктів.

Економіки накопичують і розвивають компетенції, переходячи на більш і більш складні продукти з плином часу. Однак це не є загальним випадком. Варто також зазначити, що структура економіки свідчить про інститути, які функціонують в країні. Наприклад, в гірничодобувній промисловості не потрібно багато креативних людей, тут цінують виконавчі якості. Таким чином, інститути, що сформувалися в умовах того чи іншого рівня економічної складності, можуть суттєво впливати на здатність щодо подальшого ускладнення економіки в майбутньому [1].

Відповідно до рейтингу, складеного в 2019 році, за рівнем складності економіки країни розподілилися наступним чином: 1 місце – Японія, 2 місце – Швейцарія, 3 місце – Південна Корея, 4 місце – Німеччина, 5 місце – Сингапур, 11 місце – США, 18 місце – Китай, 39 місце – Канада, 44 місце – Україна (рис. 2). Рейтинг найбільш складних економік корелює з показниками міжнародної конкурентоспроможності. Так, у 2019 році за

індексом глобальної конкурентоспроможності Сінгапур займає перше місце. До п'ятірки найкращих в рейтингу входять США, Гонконг, Нідерланди, Швейцарія, далі йдуть Японія, Німеччина та Швеція [9].

Рис. 2. Місце України в рейтингу економічної складності

Джерело: [6]

Як бачимо, місце вітчизняної економіки протягом останнього десятиліття кардинальних змін не зазнавало. Застійна складність України виникла одночасно з падінням диверсифікації її експорту. У 2018 році експорт України склав 63,8 млрд. дол. В цілому за останні 5 років він в середньому зазнавав зменшення на 6,2 % в рік. Найбільшу тривогу викликає той факт, що найбільший вклад в обсяги вітчизняного експорту вносять товари середньої складності, зокрема жири рослинного і тваринного походження, масла і продукти зі злаків.

Існуючі ноу-хау в Україні надають багато можливостей та простору для диверсифікації у суміжні продукти, що мають більш високу складність. Тому Україні розробниками даного рейтингу рекомендується

зосередитися саме на цих можливостях – це так званий «підхід легкого дотику». В межах цього підходу можливі три варіанти стратегії диверсифікації, що забезпечуватиме економічне зростання.

Перший варіант – «Плоди, що низько висять». Це ті можливості, які ближче до існуючих ноу-хау. Цей варіант стратегії має нижчий ризик та відповідно нижчу винагороду у вигляді показників економічного зростання.

Другий варіант – «Збалансоване портфоліо». Це контекстні можливості, які збалансовують ризик та винагороду (саме цей варіант рекомендують розробники Атласу економічної складності).

Третій варіант – «Довгі стрибки». Це ті можливості, які досить далекі від існуючих ноу-хау. Вони мають більший ризик, але ж і значно вищу винагороду.

Україна сьогодні має безліч можливостей, про це зазначається також в рекомендаціях рейтингу. Проте амбітні цілі досягнення високих темпів економічного зростання на рівні світових лідерів (6–7% щорічно) потребують певного міксу стратегій диверсифікації при визначені перспективних напрямків диверсифікації виробництва в Україні (див. табл. 2).

У роботі [2] представлені фактичні дані про зв'язок між соціально-економічним розвитком, цінностями самовираження і демократичними інститутами. Авторами продемонстровано, що цей зв'язок є вельми міцним - настільки, що всі три елементи відносяться до одного і того ж основоположного виміру: процесу людського розвитку. Здійснений факторний аналіз показує, що соціально-економічний розвиток веде до поширення цінностей самовираження, а воно, у свою чергу, сприяє підвищенню рівня ефективної демократії.

**Топ-10 перспективних напрямів диверсифікації виробництва в
Україні**

Найменування товару	Оцінка «відстані» продукту від існуючого експорту країни (шкала від 1- далеко відстань, до 5 – близька відстань)	Оцінка нових можливостей, що відкриваються завдяки диверсифікації (шкала від 1 – мінімальні можливості, до 5 – максимальні можливості)	Оцінка складності продукції на основі індексу складності (шкала від 1 - продукція низької складності, до 5 – продукція високої складності)	Обсяг світової торгівлі товаром у 2018 р., млрд дол. США	Зміни обсягу торгівлі за 5 років, %
1	2	3	4	5	6
Вали трансмісії	2,5	5	5	58,2	+16,9
Обладнання для зміни температури матеріалів	3,5	5	5	39,5	+5,1
Станки сверління по металу	3	5	5	3,62	23,2
Насоси для рідини	2,5	5	5	65,9	+4,4
Текстильні вироби для технічного використання	3,5	5	5	5,21	+7,8
Інші двигуни і мотори	3	5	5	23,3	+24,9
Пружини з заліза і сталі	3	4,5	4,5	7,25	+11,7
Кузова автомобілів	3,5	4,5	4,5	9,1	8
Запчастини автомобільного транспорту	3	5	4,5	400	+15,1
Компаундуюча гума	3	4,5	4,5	6,25	37,4

Джерело: складено автором на основі [6]

Як? Зв'язок між соціально-економічним розвитком, цінностями самовираження і демократичними інститутами відображає зв'язок між

виникаючими у індивідів життєвим досвідом вибору, їх суб'єктивним прагненням до вибору і юридичними правами на вибір. У переважаючих ціннісних орієнтаціях людей проявляється їх життєвий досвід. Якщо вони виростають в обстановці, коли наявні в їхньому розпорядженні ресурси різко обмежені, це сприяє формуванню цінностей виживання, це багато в чому перешкоджає самовираженню. Навпаки, дорослішання в умовах великої кількості ресурсів спонукає їх надавати більшого значення цінностям самовираження.

Отриманий в роботі результат, свідчить що акцент на цінностях самовираження переважає в «багатих» країнах, а акцент на цінностях виживання – в «бідних». Він підтверджує тезу про те, що рівень життєвої захищеності індивіда є причиною його суб'єктивної прихильності свободі вибору. Одним словом, соціально-економічний розвиток веде до поширення цінностей самовираження, а не навпаки. Зв'язок між цінностями самовираження і демократичними інститутами також проходить по лінії самостійного вибору людей: вона відображає співвідношення між прагненням до вибору і юридичним правом на вибір. Коли люди надають свободу вибору вищу пріоритетність, вони починають вимагати надання їм права на такий вибір – в політичній і всіх інших сферах.

Якщо існуючі інститути не можуть задовольнити цей попит, в суспільстві наростає тиск в сторону зміни режиму і встановлення демократичного ладу, який більшою мірою забезпечує людям юридичні права на вибір. І навпаки, як ми продемонстрували вище, якщо в суспільстві існують демократичні інститути, але цінності самовираження поширені слабо, демократія стає неефективною. Оскільки юридичні права на вибір не можуть бути ефективно реалізовані на практиці, поки люди не прагнуть до свободи вибору, поширення цінностей самовираження стає

причиною виникнення в країні міцних і ефективних демократичних інститутів.

В основі послідовності людського розвитку лежить розширення простору вільного вибору: досвід вибору породжує прагнення до вибору, а воно веде до появи юридичного права на вибір. Можна сформулювати і по-іншому: соціально-економічний розвиток веде до поширення цінностей самовираження, а вони, в свою чергу, – до утвердження і зміцнення демократичних інститутів.

Висновки. Будь-який соціально-економічний процес вимагає факторного забезпечення. В оцінці факторів, які визначають економічне зростання, існує різноманітність класифікацій, яка пояснюється різними поглядами на проблему і вивченням економічного зростання різними дослідниками. Однак вплив цих факторів залежить від стадії, на якій знаходиться економіка країни. Під впливом четвертої промислової революції в умовах конкуренції забезпечити економічний розвиток зможуть ті країни, які мають високий індекс складності економіки. А наслідком забезпечення соціально-економічного зростання стануть утвердження і зміцнення демократичних інститутів.

Література

1. Громенкова С. В. Підвищення рівня економічної складності як фактор зростання української економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Вип. 29. 2020. С 31-37
2. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития Москва: Новое издательство, 2011. 464 с.
3. Смаглюк А.А. Підприємництво як фактор економічного зростання. *Управління розвитком підприємництва в Україні : реалії та*

перспективи : монографія / за заг. ред. Н. В. Статівки, О. В. Жадана.
Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2019. С. 14–22.

4. Export upgrading and growth: the prerequisite of domestic embeddedness Sandra Poncet & Felipe Starosta de Waldemar. Export Upgrading and Growth: the Prerequisite of Domestic Embeddedness. WP No 2012. 26 p.
5. Hausmann R. The atlas of economic complexity: Mapping paths to prosperity / Ricardo Hausmann, César A Hidalgo, Sebastián Bustos, Michele Coscia, Alexander Simoes, Muhammed A Yildirim. Mit Press, 2014. 59 p.
6. The Atlas of Economic Complexity: Growth Projections. URL: <http://atlas.cid.harvard.edu/growth-projections> (дата звернення: 22.06.2021)
7. The building blocks of economic complexity César A. Hidalgo and Ricardo Hausmann PNAS June 30, 2009. 106 (26).
8. Taking stock of complexity economics: a comment (анализ сложности экономики) комментарии Ricardo Hausmann Center for International Development at Harvard (University Harvard Kennedy School Santa Fe Institute. Screen title. URL: <https://www.ineteconomics.org/uploads/papers/hausmann-ricardo-berlin-paper.pdf> (дата звернення: 05.06.2021).
9. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2019. URL: <https://www.weforum.org/reports/globalcompetitiveness-report-2019> (дата звернення: 15.06.2021).

References

1. Ghromenkova S. V. Pidvyshhennja rivnja ekonomichnoji skladnosti jak faktor zrostantnja ukrajinsjkoji ekonomiky. Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionaljnogho universytetu. Serija: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove goshpodarstvo. Vyp. 29. 2020. S 31-37.

2. Ingkhardt R., Veltsel K. Modernizatsiya, kulturnye izmeneniya i demokratiya: Posledovatelnost chelovecheskogo razvitiya Moskva: Novoe izdatelstvo, 2011. 464 s.
3. Smaghljuk A.A. Pidpryjemnyctvo yak faktor ekonomichnogo zrostannja. Upravlinnja rozvytkom pidpryjemnyctva v Ukrajinii : realiji ta perspektyvy: monohrafija / za zagh. red. N. V. Stativky, O. V. Zhadana. Kharkiv : Vydvo KharRI NADU "Maghistr", 2019. S. 14–22.
4. Export upgrading and growth: the prerequisite of domestic embeddedness Sandra Poncet & Felipe Starosta de Waldemar. Export Upgrading and Growth: the Prerequisite of Domestic Embeddedness. WP No 2012. 26 p.
5. Hausmann R. The atlas of economic complexity: Mapping paths to prosperity / Ricardo Hausmann, César A Hidalgo, Sebastián Bustos, Michele Coscia, Alexander Simoes, Muhammed A Yildirim. Mit Press, 2014. 59 p.
6. The Atlas of Economic Complexity: Growth Projections. URL: <http://atlas.cid.harvard.edu/growth-projections> (data zvernennja: 22.06.2021).
7. The building blocks of economic complexity César A. Hidalgo and Ricardo Hausmann PNAS June 30, 2009. 106 (26).
8. Taking stock of complexity economics: a comment (analiz slozhnosti ekonomiki) komentarii Ricardo Hausmann Center for International Development at Harvard (University Harvard Kennedy School Santa Fe Institute. Screen title. URL: <https://www.ineteconomics.org/uploads/papers/hausmann-ricardo-berlin-paper.pdf> (data zvernennja: 05.06.2021).
9. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2019. URL: <https://www.weforum.org/reports/globalcompetitiveness-report-2019> (data zvernennja: 15.06.2021).